

“E det kje non ting at du kan bruka ‘ein’ te sånne hukjønnverb òg nå?”: Byggelek som inngang til metaspråklige refleksjonsdata

Ragnhild Eik¹, Stian Hårstad¹ og Toril Opsahl²
NTNU¹ og UiO²

Denne artikkelen presenterer en framgangsmåte for innhenting av data som gir innblikk i språkbrukeres refleksjoner og forestillinger knyttet til grammatisk formvariasjon. Metodedesignet, som har fått benevnelsen *byggelek*, gjør det mulig å på samme tid elisitere produksjonsdata og refleksjoner omkring produksjon. Artikkelen beskriver konkret utprøving av byggeleken og drøfter dessuten hvordan framgangsmåten kan videreutvikles og tas i bruk av forskerkolleger og studenter i gransking av og undervisning om grammatisk variasjon. Metodeutviklinga er relatert til et felt som på engelsk gjerne omtales som “language regard” (Evans et al., 2018), og som i artikkelen kalles *metaspråklig refleksjon* eller *normsensitivitet*. Både utviklinga og utprøvinga av metoden foregikk innenfor NFR-prosjektet *GenVAC* (Grammatisk kjønn i norske dialekter: Variasjon, tilegnelse og endring, 2020–2025) som studerer variasjon og endring i genus i norske dialekter. Her hadde byggeleken som eksplisitt formål å skaffe data som kan gi innsikt i språkbrukernes måte å navigere på i møte med normvariasjon. Artikkelen argumenterer for at denne tilnærminga gir innblikk i indeksikalske forhold ved genuskategorien, og at den slik aktualiserer sosiolingvistiske forklaringsrammer.

Nøkkelord: normsensitivitet, metaspråklig refleksjon, metode, språkendring, genus

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og mål med artikkelen

Denne artikkelen presenterer og diskuterer en framgangsmåte for innhenting av (meta-)språklige refleksjonsdata. Det er data som gir innblikk i språkbrukeres tanker og forestillinger knyttet til språklig form, som for eksempel bøyningstrekk eller uttale. Framgangsmåten har blitt utviklet i samband med prosjektet *Grammatisk kjønn i norske dialekter: Variasjon, tilegnelse og endring (GenVAC)*¹, som fra ulike innfallsvinkler studerer genusvariasjon i norske talemål, med særlig vekt på bortfallet av femininum (se f.eks. van Baal et al., 2023). Forskere innenfor GenVAC-prosjektet har samlet inn ei rekke ulike datatyper, både elisiterte produksjonsdata, blikksporingsdata og sosiolingvistiske bakgrunnsdata fra flere aldersgrupper på sju ulike steder i Norge: Bodø, Mo i Rana, Trondheim, Stavanger, Egersund, Lyngdal og Kristiansand. I tillegg deltok noen deltakere på hvert sted i en samtaleaktivitet som vi i denne artikkelen kaller en *byggelek*. Det er framgangsmåten som ble utviklet til dette eksperimentet, og delvis også dataene som kom ut av det, som blir presentert og drøftet i denne artikkelen. Selve byggeleken vil bli nærmere presentert i delkapittel 2 nedenfor, men i korte trekk handler den om å “tvinge” språkbrukere som har samtykket til å delta i forskning, til å gjøre begrunnede valg i møte med varianter av en gitt variabel og samtidig verbalisere refleksjonene over egne valg. Forskningsspørsmålet vi stiller, er utforskende, og lyder: *Hvilke datatyper kan man få ut av en byggelek som er utviklet for å elisitere produksjonsdata og refleksjoner omkring produksjon i én og samme prosess?* Artikkelen er strukturert som følger: Videre i kapittel 1 presenterer vi teoretisk forankring og tidligere forskning. Kapittel 2 er viet en nærmere presentasjon av byggeleken. I kapittel 3 presenterer vi datatypene som byggeleken bidro til å framskaffe, og vi diskuterer kvaliteter ved dataene. Kapittel 4 samler trådene og drøfter noen metodiske utfordringer, før artikkelen munner ut i ei kortfattet oppsummering (kapittel 5).

Noe av motivasjonen bak byggelekaktiviteten var et mål om ikke bare å kartlegge grammatisk variasjon, i vårt tilfelle koplet til genuskategorien der pågående endringsprosesser er kartlagt i norske dialekter (f.eks. van Baal et al., 2024; Busterud et al., 2019; Rodina & Westergaard, 2015, 2021), men også å

1. GenVAC (forkortelse av prosjektets engelske navn *Grammatical Gender in Norwegian Dialects: Variation, Acquisition & Change*) er finansiert av Norges forskningsråd i perioden 2020–2025 (prosjektnummer 301094). Se prosjektets nettsted for mer informasjon: <https://www.ntnu.edu/genvac>

kaste lys over hvordan denne variasjonen er relatert til sosial mening. Vi er altså interessert i hvordan språkbrukerne oppfatter at ulike språklige distinksjoner er knyttet til sosiopragmatiske forhold. Slike innsikter vil i neste omgang kunne hjelpe oss med å forstå mer om årsakene bak de endringsprosessene som den kartlagte variasjonen vitner om. En utbredt antakelse er nemlig at noen dimensjoner ved endringene innenfor genuskategorien gjør sosiolingvistiske forklaringsrammer relevante. Da blir forhold ved språkets indeksikalitet (Eckert, 2008, 2019; Hårstad et al., 2021, s. 37; Silverstein, 2003) viktige, og dermed også hvordan den sosiale betydningen som visse variasjonsfenomener bærer med seg, henger sammen med språkbrukernes tilhørighet og identitetskonstruksjoner. Indeksikalitet er en semiotisk term som betegner hvordan språklig form kan utløse assosiasjoner til f.eks. en sosiogeografisk tilhørighet, som igjen koples til spesifikke verdier og egenskaper ved språkbrukeren.

Denne sosiale indekseringa er en prosess som henger sammen med den sosiopolitiske og historiske konteksten som den foregår innenfor. Overgangen mellom ulike nivå av indeksikalitet er ifølge Johnstone, Andrus og Danielson (2006) karakterisert av økt metapragmatisk bevissthet. (van Ommeren & Kveen, 2019, s. 36)

Tidligere forskning har nettopp pekt på en mulig indeksikal kopling mellom genusuttrykk og ulike tilhørigheter og identitetskategorier (Opsahl, 2021). I dette perspektivet vil det være særlig interessant å se på hvordan språkbrukere navigerer i møte med normvariasjon og parallelle språklige handlingsalternativer, og GenVAC-prosjektet har også forsøkt å fange opp hvordan språkbrukerne som representerer de undersøkte sosiogeografiske fellesskapene, uttrykker en bevissthet omkring den grammatiske variasjonen som forekommer og/eller de kategoriene som viser tegn på endring. Av den grunn har det vært et poeng å kartlegge på hvilke måter forskningsdeltakerne tilskriver grammatisk variasjon mening – i sosiolingvistisk forstand (Eckert, 2019) – og ikke minst: *hvilken* mening. I neste omgang vil det være interessant å se hvordan tilskrevet mening i form av underbevisste holdninger og forestillinger henger sammen med bruk, og dermed kan settes i sammenheng med endringsprosesser over tid.

Ei sentral utfordring er å bringe på det rene om språkbrukerne selv er i stand til å gjøre den innsikten og oppfatningen de har om form- og systemvariasjon, eksplisitt, for eksempel gjennom et (grammatisk fundert) metaspråk. Dette er et spørsmål som står sentralt i jakten på sosiolingvistiske forklaringsmodeller, men den samme tilnærminga vil også være relevant for

grammatikdidaktisk arbeid, og i drøftingene nedenfor vil vi derfor bringe inn dette perspektivet.

Språket som system og mulighet er skrevet inn som et kjerneelement i norskfaget i læreplanen LK20 (Kunnskapsdepartementet, 2019). Et metaspråkargument, dvs. behovet for å utvikle et språk om språk, løftes ofte fram for å legitimere grammatikkens plass i norskfaget i LK20 (Birkeland et al., 2023, s. 6). Elevene møter samtidig et dobbelt siktemål, der de både skal tilegne seg fastsatte normer for f.eks. bruk av skriftspråk og utforske og reflektere over normer. I slike læringsaktiviteter kan framgangsmåten vår, med de nødvendige modifikasjonene, bidra til å stimulere kunnskaper som allerede ligger latent hos elevene som språkbrukere og som medlemmer av ulike sosiale fellesskap. Normforståelse og grammatisk kunnskap trenger ikke nødvendigvis å manifesteres gjennom metalingvistisk terminologi. Woll (2018, s. 179) skriver for eksempel at “if investigations into MLA [meta linguistic awareness] are limited to manifestations of metalinguistic knowledge, a considerable amount of metalinguistic reflection might remain unexplored”. Seinere i artikkelen skal vi se eksempler på hvordan ulike former for eller grader av metaspråklig eller metapragmatisk refleksivitet (Androutsopoulos & Stæhr, 2018, s. 122) kan se ut til å operere parallelt og til dels konkurrerende, som når en av deltakerne våre utbryter: “Det må være ‘ei’, for det er jo en jente”. Ulike språklige kunnskaps- eller bevissthetsnivåer og samspillet mellom dem omtaler vi videre som *metaspråklig refleksjon* eller *normsensitivitet* (Hårstad, 2021, s. 36; Rosseel, Speelman & Geeraerts, 2019, s. 450; Sandengen, 2023, s. 14). Vi kommer tilbake til denne terminologien nedenfor, men her innledningsvis er det viktig å slå fast at vi mener at innblikk i ulike måter språkbrukere utviser normsensitivitet på, kan være relevant for å forstå språkendringsprosesser. I tidsrommet mellom planlegginga og utførelsen av ei sosial handling ligger det et potensielt refleksivt rom (Androutsopoulos & Stæhr, 2018, s. 122). Det er dette rommet, som Androutsopoulos og Stæhr omtaler som “a zone of reflexivity”, vi mener å ha fått tilgang til gjennom byggelekdesignet. Selv om andre forskningsspørsmål og -objekter vil kunne kreve ulike tilpassinger, mener vi at de erfaringene vi har gjort oss underveis, er av interesse for et bredere forskerfellesskap. Byggeleken berører noen metodologiske aspekter som står sentralt i mange typer språkstudier, og vi ser derfor for oss at diskusjonen nedenfor vil være et fruktbart utgangspunkt for datainnsamling innenfor både mastergrads- og doktorgradsprosjekter – med sine respektive behov for tillempling og videreutvikling.

1.2 Din tanke er fri? Om metaspråklig refleksjon, normsensitivitet og språk- endring

Det faller utenfor rammene for denne artikkelen å drøfte utførlig hva metaspråklig bevissthet “er”, eller hvilken ontologisk status den har. Det som er viktig i vår sammenheng, er at vi kan anta at det er en del av den menneskelige språkkompetansen å ha slike refleksjoner om språk som formalt og funksjonelt system, og at innsyn i disse refleksjonene som sagt vil være en måte å forstå (deler av) normdannings- og normbevaringsprosesser på. Når språkbrukere relaterer uttrykk for metaspråklig bevissthet til en tidsakse, vil dette i sin tur kunne være relevant informasjon for å forstå språkendringsprosesser. “The distribution of linguistic forms is underpinned by patterns of social evaluation”, skriver Jaworski og Coupland (2004, s. 11). Evaluering eller vurdering av språklig form kjenner vi bl.a. fra språkholdningsfeltet. Holdning er der gjerne forstått som en psykologisk, indre tilbøyelighet som kommer til uttrykk gjennom vurdering av en gitt (språklig) størrelse (Eagly & Chaiken, 2007; Garrett, 2010). Klassiske språkholdningsstudier har vist at det finnes en forbindelse mellom kognitive, affektive og konative (dvs. handlings- eller viljemessige) reaksjoner på språklige stimuli. En vurderingsreaksjon kan inneholde alle disse tre komponentene samtidig (ibid.). Det er med andre ord tette koplinger mellom måten vi handler, føler eller tenker på, i møte med en eller annen språklig størrelse, og disse forbindelsene mellom noe kognitivt og noe sosialt, som også kan virke inn på individuelle handlingsmønstre, anser vi som relevante for språkendringsprosesser.

Vi er også interessert i refleksjoner omkring språklig form som ikke nødvendigvis innebærer noe evaluerende på den måten at de bunner i en holdning forstått som enten positiv eller negativ vurdering av noe.² Mer nøytrale beskrivelser og refleksjoner kan også være av analytisk verdi, fordi de er uttrykk for delte forestillinger og dermed en eller annen grad av normsensitivitet. “The investigation of perceptions and beliefs about language reveals underlying ideologies about language and language users and provides

-
2. Som Soukup (2013, s. 258–259) påpeker, utgjør også språkholdningsstudier prinsipielt sett kartlegging av språklige variasjonsfenomeners sosiale mening (“the measurement of the social meaning of linguistic variation”), men særlig den kvantitativt orienterte tradisjonen innenfor språkholdningsforskningen, med tette bånd til sosialpsykologiens eksperimentelle tilnærmingsmåter, har fastholdt det evaluerende aspektet som det sentrale. Denne retningens jakt på stabile, målbare og nærmest kroppsliggjorte “holdninger” har blitt møtt med kritikk for å i liten grad ta innover seg språkbrukernes kontekstuelle situerte, differensierte og varierende evaluative praksiser, men vi har ikke rom for å gjengi denne debatten her (se f.eks. referanser hos Soukup, 2013, s. 252).

a window into speakers' cultural belief", skriver Evans et al. (2018, s. XX). Normer styrer atferd, og de er med på å konstituere fellesskap. De internaliserte, grammatiske normene som en individuell taler av norsk besitter, kan vi studere for eksempel gjennom elisert produksjon (som i GenVAC) og akseptabilitetsvurderinger. Men normer kan også komme ulikt til uttrykk i individers produksjon og persepsjon, og produksjon og persepsjon kan påvirkes i ulik grad og tempo i språkendringsprosesser (Labov et al., 1991; Lundquist et al., 2016). Videre kan de normene som er med på å konstituere et sosialt fellesskap, som for eksempel 'talere av egersundsdiakten', være noe annet enn summen av talernes produksjon eller individuelle akseptabilitetsvurderinger. Dette kan også dreie seg om forestillinger og forventninger som ikke nødvendigvis har et empirisk motstykke. Forventningen til eller forestillinga om hva som er "egersundsk", kan virke inn både på produksjon og resepsjon, eller som Preston (2011, s. 10) formulerer det: "Regard for language overwhelms the ability to discriminate sounds, classify phonemes, process elements of morphosyntax, and even comprehend or recall messages more or less accurately." Slik kan assosiasjoner og koplinger til ulike (forestilte) fellesskap være relevante for å forstå rekkevidden av språklig variasjon og endring. Hvordan vi kan få innsyn i slike assosiasjoner og koplinger som språkbrukere gjør, og hva som karakteriserer slike koplinger, er spørsmål vi stiller videre i artikkelen.

1.3 Sondering i feltet: Litt mer om tidligere forskning

Interessen for metaspråklige refleksjonsdata er ikke noe vi er aleine om. Vi plasserer oss her til dels innenfor feltet som på engelsk omtales som "language regard"-forskning (Evans et al., 2018; Preston, 2011). Det er ikke umiddelbart enkelt å finne en tilsvarende norsk term. "Språklig oppmerksomhet", "(meta)-språklig bevissthet", "språksyn" og "språkholdninger" er noen mulige beslektede termer. 'Regard' er imidlertid ikke et begrep som overlapper med språkholdninger ('language attitudes') (ibid.). Som vi var inne på i forrige avsnitt, har vi også å gjøre med former for språklig oppmerksomhet som ikke nødvendigvis rommer en vurderingskomponent. "Språkholdninger" innebærer evaluering og er gjerne assosiert med avgrensede metodiske framgangsmåter som f.eks. masketester (Kristiansen, 1997). "Språksyn" kan også lett assosieres med en grad av vurdering eller ideologisk posisjonering, og som vi allerede har vært inne på, er "(meta)-språklig bevissthet" notorisk vanskelig å avgrense. Vi har altså landet på å veksle mellom "metaspråklig refleksjon" og "normsensitivitet" i denne artikkelen. Sistnevnte term er mer spesifikk enn den første og betegner særlig refleksjon over grammatiske forhold eller systemer

med sterk grad av normativitet. Det kan for eksempel dreie seg om trekk ved standardiserte skriftspråk eller en tradisjonell dialekt.

Uansett hvilken term som blir brukt, anser vi normsensitivitet primært som et mentalt fenomen, og en sentral metodologisk utfordring er å få tilgang til de konseptualiseringene som den enkelte språkbrukeren foretar seg. Vi må legge til rette for en eksternalisering, og den vil naturlig nok hovedsakelig ta form av verbalspråk.³ Målet er å få språkbrukeren til å ytre seg om konkrete språkformer på en slik måte at vi får data som forteller om grammatiske trekks sosiale saliens. Vi er altså interessert i å få språkbrukeren til å forholde seg åpent til trekkene og derigjennom tilskrive dem mening, f.eks. gjennom affektive vurderinger, i verbalisert form, det vil si å bringe til veie *språk om språk*. I tillegg er koplinga til variasjon og endring som nevnt sentral:

[S]tudy of language regard can help us better understand the internal structure of communities of speakers and how one community positions itself in relation to another (or how individuals position themselves with respect to surrounding communities of speakers), all of which are relevant to production studies of language variation and change. (Evans et al., 2018, s. XXI)

Ei lang rekke metodiske framgangsmåter kan forbindes med studier av metaspråklig refleksjon, og vi kan nok si oss enige med Preston (2018, s. 8) i at “[it] is fruitless to search for the one superior technique that will reveal the respondent’s ‘true’ regard for language”. Metoder som er brukt i denne typen studier, spenner fra alt fra nokså standardiserte masketester (‘matched-guise tests’) via tegning av mentale kart til spørreskjemaer, interaksjonsanalyse og etnografi (ibid.). Vi kan vanskelig redegjøre for alt som faller inn under denne typen forskning, men nedenfor nevner vi noen tilnærminger som er beslektet med byggeleken.

Interessen for (nye) måter å forholde seg til omgivelsene på, ikke minst i læringsprosesser, har vært levende i flere vitenskapstradisjoner. Slike prosesser er blant annet kartlagt gjennom høyttenkingsprosesser eller -protokoller (‘think-aloud process’ eller ‘think-aloud protocols’), som kan sies å være beslektet med byggeleken vi presenterer i denne artikkelen. Eksperimenter med høyttenkingsprotokoller er brukt blant annet i skriveforskning og i andrespråksforskning

3. I prinsippet kan også andre uttrykksformer, som gester og kroppsspråk for øvrig, forstås som metaspråklige refleksjoner, men vi forholder oss i denne sammenhengen kun til verbale eksternaliseringer.

som ledd i argumentasjon om at bevissthet om form kan støtte opp under språklæring og -utvikling (f.eks. Leow, 1997; Woll, 2018, 2019). Slike studier går ofte i dialog med Schmidts “noticing hypothesis” (1990, 1994), som i korte trekk antar at bevisst prosessering er nødvendig i læringsprosessen. En innlærer kan ikke tilegne seg en gitt lingvistisk størrelse uten først å ha lagt merke til den i innputt. Hypotesen er blitt kritisert, men i vår sammenheng er det et poeng at ulike bevissthetsnivåer, eller ulike måter å forholde seg til språklige omgivelser på, kan spille en rolle blant annet for prosessering og langtidsminne, og at refleksjonsdata kan brukes som innblikk i slike prosesser. Refleksjonsdata kan også bidra til innsikter i læring og bruk av skriftnormer. Sandengen (2023) tar for eksempel utgangspunkt i et skriftlig stimulusmateriale og påfølgende spørsmål for å undersøke hvordan avgangselever ved en videregående skole i Trondheim setter ord på valgfrie former i bokmålet og hvilke forestillinger og oppfatninger de har om ulike valgalternativer innenfor normen.

Andre metodiske tilnærminger som kan assosieres med byggeleken, er fokusgruppeintervju og elisiteringsoppgaver. Fokusgruppeintervju eller -samtaler har røtter tilbake til forrige århundreskifte og assosieres opprinnelig med markedsføringsstudier (Morgan, 1996, med ref.). Metoden er benyttet i en rekke samfunnsvitenskapelige studier og gjorde sitt mest markante inntog i anvendt språkvitenskap med Dörnyeis studier (Golden & Opsahl, 2023, s. 13). Fokusgruppeintervjuer legger til rette for å “obtain perceptions on a defined area of interest in a permissive, non-threatening environment” (Krueger, 1994, s. 6). Deltakerne deler og diskuterer opplevelser og syn i forsøksvis trygge omgivelser, med en moderator til stede. Noen ganger ligger det ulike “prompts”, dvs. igangsettere eller stimuli, til grunn i tillegg til en intervjugaid. Et mål er gjerne å få deltakerne til å interagere med hverandre heller enn kun å svare på spørsmål fra den som arrangerer intervjuet.

I elisiteringsoppgaver blir språkbrukere plassert i kontekster som er designet for å lokke fram spesifikke typer språklig respons. Morin og Basile (2022) foreslår at det som først og fremst definerer elisitering som teknikk, er at det foregår en intervensjon hvor språkbrukerne blir presentert for stimulus som er strukturert og manipulert til formålet. Elisiteringsoppgaver for språklig produksjon kan variere fra strengt kontrollerte oppgaver der bare én svartype er forventet, som i den klassiske *wug*-testen (*This is a wug. Now there is another one. There are two of them. There are two ____*) (Berko, 1958),⁴ til friere samtale-

4. Et liknende design finner vi i den klassiske dialektologiens spørrelistetradisjon, der informanten også ideelt skulle levere én variant (“den beste og egentlige”) (Hårstad et al., 2017, s. 136).

oppgaver der det vil være mulig for deltakerne å svare ved hjelp av mange ulike typer lingvistisk produksjon (Gillioz & Zufferey, 2020). Oppgaver av den første typen er også blitt gjennomført i GenVAC-prosjektet (van Baal et al., 2023, 2024), mens aktiviteten som skildres i denne artikkelen, er en samtalelek som ligger nærmere den andre typen elisitering. Byggeleken har samtidig innslag av mer rigid strukturering gjennom at deltakerne får utdelt spesifikke språklige former som de må ta i bruk. Selv om “ordet er fritt” i utføringa av aktiviteten, er den altså samtidig omgitt av noen kontrollerende elementer, særlig når det gjelder hvilke stimuli som er utgangspunktet for samhandlinga, og føringer for hva som er målet for leken, dvs. hvilken oppgave deltakerne skal “løse”.

Byggeleken inneholder dessuten klare drag av akseptabilitetsvurderinger i form av “tvunget valg”-oppgaver (‘forced-choice tasks’) (f.eks. Stadthagen-González et al., 2018), gjennom at språkbrukerne må velge mellom to varianter av en gitt variabel idet de må avgjøre hvilken side av et kort de vil bruke i leken. Akseptabilitetsvurderinger faller innenfor det Gillioz og Zufferey (2020) omtaler som eksplisitte forståelsesoppgaver, hvor hensikten bak spørsmålene er åpen for deltakeren, og hvor deltakeren må gjøre eksplisitte vurderinger av språklige uttrykk som mer eller mindre velformede. Byggeleken kombinerer på denne måten aspekter fra ulike datainnsamlingsteknikker, både friere og mer kontrollerte, som gjør at den i én og samme innsamlingskontekst kan rettes mot ulike språklige kunnskaps- og bevissthetsnivåer hos deltakerne.

Som denne relativt korte litteraturgjennomgangen har vist, utgjør ikke byggelekdesignet i seg selv noen radikal nyoppfinnelse, men vi vil likevel hevde at måten vi har komponert byggeleken på, vil kunne bringe fram innsikter og datatyper som noen av de nevnte tilnærmingsmåtene ikke – eller iallfall ikke like effektivt – kan klare aleine. Det vi igjen vil framheve som særlig interessant, er hvordan byggeleken åpner for at form og forestillinger møtes i situert praksis, og at framgangsmåten tar hensyn til erkjennelsen av at språkstruktur er uløselig knyttet både til aktivitetstyper og til ideologier, en triade Silverstein (1985) omtaler som “the total linguistic fact”. Flere av metodene vi har nevnt, søker nettopp å løfte fram ei kopling mellom noe kognitivt og noe sosialt, mellom noe individuelt og noe kollektivt, og mellom produksjon og refleksjon. Byggeleken gjør dette på en effektiv måte. Denne påstanden skal vi underbygge med eksempler fra datamaterialet vi har samlet inn, men aller først skal vi gi en nærmere presentasjon av selve framgangsmåten.

2 Presentasjon av byggeleken

Framgangsmåten som beskrives her, er en samtaleaktivitet gjennomført i grupper på to–tre deltakere med en forsker til stede. Deltakerne samles om en lek der de skal kombinere kort med ulike ord og morfemer for å danne setninger i to omganger, med henholdsvis 15 og 13 kort per omgang. Kortene har et tekstelement på hver side og er utformet slik at deltakerne må velge eksplisitt mellom ulike varianter, som for eksempel om de i produksjonen av en frase vil bruke EN-sida eller EI-sida av et kort foran et substantiv som tradisjonelt oppfører seg som hunkjønnord. Samtalene som oppstår mellom deltakerne mens de gjennomfører leken, sammen med de valgene de tar underveis, utgjør datamaterialet fra byggeleken. I tillegg stiller forskeren som er til stede, oppfølgingsspørsmål til deltakerne for å legge til rette for ytterligere refleksjon, i hovedsak etter at setningene er ferdigbygde. Her kommer både slektskapet til eksplisitte forståelsesoppgaver og fokusgruppeintervju til syne.

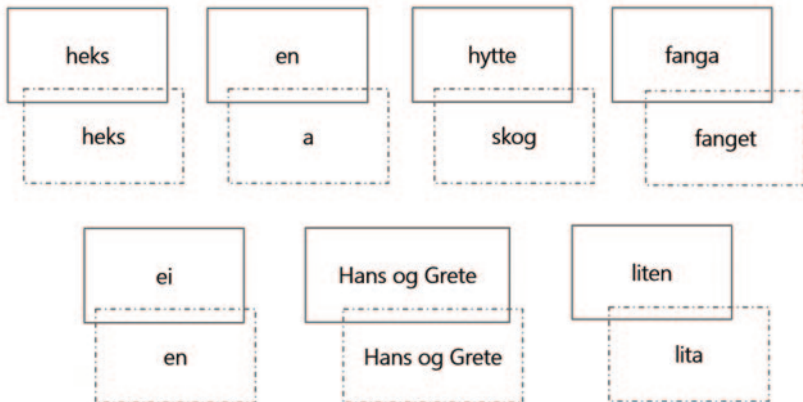
Byggeleken var den siste av ei rekke oppgaver deltakerne i GenVAC-prosjektet utførte, og den ble gjort med et utvalg av deltakerne fra hvert av de sju stedene der data ble samlet inn (jf. 1.1). Til byggeleken rekrutterte vi deltakere fra to ulike aldersgrupper: videregående elever i alderen 17–18 år og voksne i alderen 25–75 år. Gjennomføringa med 17–18-åringene skjedde i skoletida på deres egen skole, og ungdommene som utførte oppgaven sammen, kjente derfor hverandre fra før av. De voksne ble derimot rekruttert gjennom ulike oppslag og kjente ikke nødvendigvis de andre deltakerne de ble satt til å samarbeide med. Gruppediskusjonene ble fanget på lydopptak og seinere transkribert med annoteringsverktøyet ELAN (Wittenburg et al., 2006).

2.1 Gjennomføring og design

Aktiviteten startet med at forskeren forklarte leken ved hjelp av et sett med eksempelkort. Her fikk deltakerne se at de kunne snu kortene for å finne alternative former, og de fikk demonstrert at kortene kunne brukes både som selvstendige ord og som deler av ord. For eksempel kunne et kort med forma ER brukes som verb, flertallsending eller presensending. Den konkrete instruksjonen til deltakerne, altså målet med leken, lød som følger:

- Lag ei lang setning der dere bruker så mange kort som mulig.
- Setninga skal være mest mulig lik sånn som dere snakker.
- Dere må bli enige om ei felles setning. Hvis dere er uenige om noe, må dere diskutere dere fram til enighet.

Denne prosedyren ble gjennomført to ganger med to ulike kortbunker, og etter hver runde stilte forskeren oppfølgingsspørsmål til valgene som deltakerne hadde tatt. Noen av kortene er illustrert under, der stiplet linje viser til baksida av kortet.

Ordformene på kortene var strategisk utvalgt for å invitere til diskusjon mellom deltakerne; det vil si at valgene sto mellom variabler som er kjent fra tidligere studier av genus – som de nevnte artiklene “en” og “ei” – og noen andre morfologiske trekk som har vist seg å ha et særlig potensial for indeksikalitet, som *-a* vs. *-et* i fortidsformer av svake verb (jf. f.eks. Ims, 2019). Noen kort hadde like former på begge sider, mens andre kort hadde ulike former som deltakerne måtte velge mellom, som f.eks. EN/EI, EN/A, SI/SIN og LITEN/LITA, som var spesielt relevante for prosjektets forskningsspørsmål. I tillegg var det lagt inn noe valgfrihet, som FANGET/FANGA, som ikke var direkte rettet mot forskningsspørsmålene, men som, gitt det nevnte potensialet for indeksikalitet, likevel kunne invitere til interessant diskusjon og samtidig lede deltakernes oppmerksomhet bort fra genus aleine. Instruksjonen om å lage ei så lang setning som mulig, var ikke tilfeldig, men var ment å trigge et konkurranseelement som for de fleste av gruppene viste seg å virke motiverende for gjennomføring og samarbeid. I tillegg skulle dette gjøre at de ble tvunget til å ta valg (jf. “tvunget valg”-oppgaver) og slik lokke fram refleksjon.

Kortene var de samme for alle deltakerne og på alle de sju stedene. De inneholdt bare normerte former, eller utgangspunkt for normerte former, som faller innenfor rettskrivinga for bokmål og i de fleste tilfeller også nynorsk. Kortene var ikke tilrettelagt for noen enkeltdialekt, og det varierte derfor fra sted til sted i hvilken grad formene ble oppfattet som talemålsnære. Et unntak

er at vi likevel inkluderte kort med både EN og EIN på de stedene der vi forventet at begge kunne tas i bruk. Dette ble gjort for å sikre at deltakerne kunne velge den forma som var mest nærliggende for dem i muntlig tale for akkurat dette aspektet som var mest sentralt for forskningsprosjektet, nemlig ubestemte artikler. Substantivene i oppgaven var *kake*, *bestemor*, *seng* og *hytte*, som både i skriftspråkene og i de aller fleste talemål tradisjonelt har genus hunkjønn, i tillegg til propriet *Rødhette* som deltakerne også diskuterte som hunkjønnssubstantiv. Oppgaven inneholdt dessuten hankjønnssubstantivet *skog/skau*, men hadde ingen intetkjønnssubstantiv. Et samlet oversyn over alle formene i aktiviteten er gitt i appendiks 1.

Bruken av kort med bestemte valgmuligheter gjør at denne framgangsmåten inneholder en viss grad av kontroll over hva slags produksjon oppgaven kan elisitere (jf. delkapittel 1.3). Designet innbyr også til to ulike nivå av språklig produksjon: samtalene som oppstår mellom deltakerne mens de snakker om variantene (muntlig form), og valgene de lander på i bygging av setningene (skriftlig form). Videre kan altså valgene forstås som en type akseptabilitetsvurdering i form av to-alternativs tvungne valg, der ei form må velges til fordel for ei anna. En viktig forskjell fra standard akseptabilitetsvurderinger er at vurderingene i vårt tilfelle skjer i en gruppedynamikk.

Deltakerne brukte omtrent 7–8 minutt per setning som skulle bygges. Forskeren holdt seg i bakgrunnen mens deltakerne gjorde selve leken, men stilte oppfølgingsspørsmål etter hver av de to rundene om de ulike valgene deltakerne hadde tatt. Oppfølgingsspørsmålene, som var forberedt i en intervjugaid, er eksplisert under.

Oppfølgingsspørsmål

- Var dere enige om alt? Hva var dere eventuelt uenige om? Hvorfor? Snakker dere forskjellig?
- Hva var vanskeligst?
- Hva skjer hvis vi snur dette kortet? *Snu ett eller to kort, og minst ett genuskort.*
 - *Oppfølging:* Hvorfor er det [fint/stygt/rart/feil]? Kjenner dere noen som kunne sagt det slik?
- Ville dere skrevet det på samme måte? (Spørsmål om skriftspråk ble bare stilt til slutt etter setning 2.)

Oppfølgingsspørsmålene hadde flere formål. På ei side ønsket vi å få vite om deltakerne var bevisste på den eksisterende grammatiske variasjonen og

pågående endringsprosessen i det norske genussystemet, som nå er kartlagt i ei rekke studier (jf. 1.1). Vi ønsket også å invitere deltakerne til høyttanking om normvariasjon på individ- og gruppenivå, for på den måten å få innsyn i noen av de oppfatningene av variasjon som kan være relevante i språkendringsprosesser. Gjennom spørsmålene og diskusjonene viste det seg for eksempel at flere deltakere endret oppfatning om sitt eget talespråk utover i eksperimentet. Spørsmålene bidro også til å få fram utsagn som kan knyttes til holdninger og mer overordnet til hvorvidt genuskategorien har et sosialt betydningspotensial, det som i mye sosiolingvistisk forskning og ovenfor blir omtalt som indeksikalitet. Van Ommeren og Kveen (2019, s. 53) skriver at det er “når språktrekk blir registrert (av ikke-lingvister) som typiske for ei gitt gruppe, at trekkene blir bærere av sosial betydning”. For GenVAC-prosjektets del er det dermed interessant å sammenlikne de ulike uttrykkene for normsensitivitet som kommer til uttrykk gjennom de konkrete valgene som tas, og hvordan de begrunnes og relateres til det lokale språksamfunnet, andre språksamfunn og overfor andre normleverandører, som f.eks. skole, massemedier og sosiale medier.

Blant samtaleutdragene vi presenterer i neste kapittel, ser vi flere eksempler på en slags forhandling om hvilken oppfatning som er den “korrekte” når det gjelder språktrekk fra det lokale talemålet. Her mener vi at vi nettopp får innblikk i normer som er med på å konstituere et sosialt fellesskap, som kan være noe mer enn summen av f.eks. individuelle akseptabilitetsvurderinger. Assosiasjoner og koplinger til ulike forestilte fellesskap kan som tidligere nevnt være relevante for å forstå rekkevidden av språklig variasjon og endringsprosesser, og gjennom samtalerne som oppfølgingsspørsmålene bygger opp til, får vi et her-og-nå-innblikk i krefter som potensielt kan virke inn på atferdsmønstre i det lokale, sosiale fellesskapet. Med andre ord kommer det fram ei sammenkopling av noe kognitivt og noe sosialt, som også kan virke inn på individuelle handlingsmønstre, slik vi skisserte i innledningen.

Hoveddelen av oppfølgingsspørsmålene rettet seg mot deltakernes talemål, og det skriftlige ble bevisst forsøkt holdt utenfor gjennom det meste av oppgaven for å motvirke for mye sammenblanding av normer i skrift og tale. Først da siste runde med setningsbygging var gjennomført, spurte vi om hvordan deltakerne ville *skrevet* setninga. Her var vi ute etter informasjon om deltakernes personlige skrivestil, ettersom skriftspråklige normer er blant faktorene som kan tenkes å spille en rolle i den pågående talemålsendringa. Igjen ønsket vi å få fram refleksjon som kunne gi innsyn i deltakernes normsensitivitet. Gjennom spørreskjema får GenVAC-prosjektet også innblikk i hvilke rapporterte skriftnormer andre deltakere på de forskjellige opptaksstedene foretrekker, noe

som i videre forskning kan diskuteres opp mot funn fra byggeleksamtalene. Vi kommer tilbake til noen metodiske utfordringer ved bruk av et skriftbasert stimulusmateriale i kapittel 4.

Innledningsvis stilte spørsmålet: *Hvilke datatyper kan man få ut av en byggelek som er utviklet for å elisitere produksjonsdata og refleksjoner omkring produksjon i én og samme prosess?* I neste kapittel presenterer vi de ulike datatypene som kom fram ved bruk av byggeleken, illustrert med utvalgte utdrag fra fem av diskusjonsgruppene i GenVAC-materialet. Gruppene besto av deltakere fra henholdsvis Bodø (17–18 år), Mo i Rana (17–18 år), Trondheim (25–35 år), Stavanger (17–18 år) og Lyngdal (17–18 år). Vi velger ut disse fem gruppene fordi de samlet sett favner om variasjonen i datatypene som forekommer, samtidig som de lar oss vise fram noe av den geografiske variasjonen i materialet.

3 Eksempler på datatyper frambrakt av byggeleken

3.1 Produksjon og akseptabilitetsvurderinger under “gruppepress”

Den kanskje mest håndfaste datatypen som kommer ut av byggeleken, er de konkrete valgene deltakerne lander på når de blir gitt bestemte valgmuligheter. I GenVAC-materialet ser vi at valgene som blir tatt i gruppene, varierer med deltakernes geografi og alder, og aktiviteten får slik fram en del av den dialektale variasjonen som finnes. I tillegg gir oppgaven informasjon om hvilke former som oppfattes som diskutabile eller vekker uenighet i ulike grupper, og samtidig om hvilke som anses mer “nøytrale” og dermed “ubestridelige”. De fem gruppene vi trekker fram i denne artikkelen, formet i fellesskap setningene som er gjengitt i tabell 1. Formene i parentes markerer genuselementer som de ønsket å endre, men som ikke var tilgjengelige på kort, mens former mellom klammer og skråstrek markerer at deltakerne var tydelig uenige.

Det varierer innad i gruppene hvor raskt de kommer til enighet om de ulike valgene, og et gjennomgående trekk er at mange starter med å være enige seg imellom i setning 1, men at det kommer fram mer variasjon og uenighet i setning 2, etter at forskeren har stilt første runde med oppfølgingsspørsmål. Datamaterialet åpner på den måten for ei mer fortolkende tilnærming enn for eksempel reine akseptabilitetsvurderinger. Janne (fra Bodø) og Magne (fra Stavanger) er blant deltakerne som utover i oppgaven endrer oppfatning om hvilke former de selv bruker, og begynner å tvile på hvilke former de foretrekker, illustrert i utdrag (1) og (2). I Bodø-gruppa starter for eksempel begge

Tabell 1: *De endelige tekstproduktene fra byggeleken.*

Bodø (17–18 år) Janne, Rosa	Setning 1	Ei bestemor hadde med seg ei kake som lå på senga til (ho) Rødhette.
	Setning 2	Heksa fanga Hans og Grete i [ei lita]/[en liten] hytte i en skog.
Mo i Rana (17–18 år) Marte, Melissa, Vibeke	Setning 1	Bestemora hadde med seg ei kake (kaka) til Rødhette som lå i senga si.
	Setning 2	Heksa fanga Hans og Grete i ei lita hytta i skogen.
Trondheim (25–35 år) Agnete, Ingrid, Reidun	Setning 1	Rødhette hadde med seg ei kake til bestemora som lå i senga si.
	Setning 2	Hans og Grete fanga heksa i en liten hytte i skogen.
Stavanger (17–18 år) Elisabeth, Evelyn, Magne	Setning 1	Rødhette hadde med seg kaker til bestemoren som lå i senga (sengå).
	Setning 2	Hans og Grete fanga ein liten heks på ein hytta i skogen.
Lyngdal (17–18 år) Bente, Ella, Katja	Setning 1	Ei Rødhette lå på ein kake som ein bestemor hadde med seg til senga si.
	Setning 2	Heksa fanga Hans og Grete på ein liten hytte i skogen.

deltakerne med å være enige om “ei” til hunkjønnsord i setning 1, uten å diskutere noe alternativ, men når de kommer til setning 2, har Janne endret oppfatning:

(1) Bodø (17–18 år)⁵

- 1 Janne “på ei lita” “hekse fanga Hans og Grete i ei lita hytte i en skog” da hadd æ
- 2 sagt æ hadde sagt “i en liten hytte”
- 3 Rosa jaja men alt ettersom da
- 4 Janne “i en liten hytte” hadde æ sagt
- 5 Rosa ja men “en” eller “ei”?
- 6 Janne ja “i en liten hytte”
- 7 Rosa “i EN liten hytte”? ok det si ikke æ
- (...)
- 8 Int men så hva blir det til slutt da?
- 9 Rosa jaaa æ vet ikke ka vi ska si ska vi bare la det vær sånn?
- 10 Janne det som e likere vårres mål e jo “ei lita” men
- 11 Rosa det e det det e jo det vi EGENTLIG sir
- 12 Janne ja

5. Se appendiks 2 for transkripsjonskonvensjoner.

Vi ser i linje 2 og 6 at Janne sier hun foretrekker “en” foran hunkjønnsordet “hytte”, selv om hun ikke vurderte “en” til hunkjønnsord i første del av aktiviteten. Et gjennomgående trekk i flere av gruppene er at om det ikke har oppstått diskusjon før, så gjør det det når de må ta stilling til forma “lita”, som for mange framstår som avstikkende og leder dem over mot å heller velge kombinasjonen “en” og “liten”. Adjektivet ‘liten’ er et av svært få som fortsatt har tre genusuttrykk i norsk, og der den feminine varianten har vist seg å ha et sterkt indeksikalitetspotensial, uten nødvendigvis å bidra til å opprettholde et tregenussystem for øvrig (Fløgstad & Eiesland, 2019; Opsahl, 2017, 2021). Eksempelet viser hvordan deltakerne forhandler seg fram til enighet basert på en klar forestilling om at det finnes en felles norm, noe som er “vårres mål” (linje 10). Forestillingen om en felles norm, noe “selvsagt”, kommer blant annet fram av modaluttrykk som “jo” hos Janne i linje 10 og, ikke minst, det enfatiske “EGENTLIG” hos Rosa i linje 11. De ender opp med en slags ambivalens knyttet til hvilke varianter som hører hjemme i den “egentlige”, “korrekte” normen. Dette så vi også uttrykt gjennom alternativmarkeringa [ei lita]/[en liten] i tabell 1. I språkendringsøyemed, og særlig med tanke på genusendring, er denne variasjonen og ambivalensen av stor interesse.

Også Magne (Stavanger) begynner som nevnt å tvile utover i oppgaven. I Stavanger-gruppa starter alle med å være enige om “en” foran hunkjønnsord, og Magne slår fast at han “bruge aldri ‘ei’ egentlig”, men så endrer han tilsynelatende oppfatning:

(2) Stavanger (17–18 år)

- 1 Magne kanskje e ville sagt “ei”? ja okei samma det
- 2 Int hvor er det du tenker at det kunne vært “ei”?
- 3 Magne foran “hytta”

Det er verdt å merke seg at Magne ser ut til å vite at akkurat “hytte” potensielt er et hunkjønnsord, selv om deltakerne i Stavanger svært sjelden bruker “ei” i andre deler av GenVAC-materialet. Van Baal et al. (2024) finner at ungdommene i Stavanger bruker “ei” foran hunkjønnsord i 0,6 % av tilfellene, mens ungdommene i Bodø bruker “ei” foran hunkjønnsord i 36,9 % av tilfellene i et elisiteringseksperiment. I lys av dette er det interessant at Bodø-gruppa i byggeleken først bare vurderer EI med hunkjønnsord, mens Stavanger-gruppa først bare vurderer EIN med de samme ordene. Dataene byggeleken genererer, ser med andre ord ut til å kunne illustrere en grad av normsensitivitet, som understøttes av andre typer data. Refleksjonene om og pendlinga mellom former, og

dessuten måten deltakerne utfordrer både sin egen og andres oppfatning på, tyder også på at de ikke automatisk lar seg lede eller gi etter for “gruppepress” under selve byggeleken. Det er fristende å anta at det vi får innblikk i, er det vi i kapittel 2 ovenfor omtalte som krefter som kan virke inn på atferdsmønstre i et lokalt, sosialt fellesskap.

Byggeleken bringer fram språklig produksjon på flere nivå. Over har vi sett eksempler på produksjon i form av setningene deltakerne bygde i leken, og på refleksjoner omkring valg av konkrete former. Slike refleksjoner kan bygges ut og begrunnes, enten spontant eller etter forskerens oppfølgingsspørsmål. Et eksempel på dette kommer fra Lyngdal-gruppa. Gruppa starter med å velge EIN foran RØDHETTE, men ombestemmer seg etter hvert, et valg forskeren ber dem om å utdype.

(3) Lyngdal (17–18 år)

1	Int	ja men alle er enige om at “ei” rødhette er bedre?
2	Ella	jaja
3	Katja	ja
4	Int	mm
5	Katja	for det e jo en jente

Idet Katja skal begrunne hvorfor “ei” er et bedre valg enn “ein”, sier hun “de e jo en jente” (linje 5), og bruker spontant – og tilsynelatende ubevisst – hankjønnsartikkel foran hunkjønnsordet “jente”. Her er vi ved eksempelet som vi innledningsvis omtalte som et uttrykk for hvordan metaspråklige refleksjoner kan foregå på ulike nivå, parallelt og av og til konkurrerende. Katja kan på den ene sida sies å demonstrere evne til metaspråklig refleksjon og normsensitivitet knyttet til forholdet mellom artikkel og substantivets genus, akkurat slik Magne i Stavanger også demonstrerte. Denne sensitiviteten gir imidlertid ikke utslag i form av spontan produksjon av artikkelen “ei” hos Katja i akkurat denne samtalesituasjonen. Igjen står vi overfor ei form for ambivalens som ikke er uventet i en språkendringssituasjon, der prosessering og produksjon ikke nødvendigvis påvirkes likt og samtidig.

Mens produksjonsoppgaver bare kan gi *positive data*, det vil si eksempler på en delmengde av de formene som brukes av talerne, har akseptabilitetsvurderinger den fordel at de også frambringer *negative data*, det vil si informasjon om hva talerne *ikke* anser som mulige eller velformede ytringer. I byggeleken kommer slike negative data blant annet fram gjennom svar på opp-

følgingspørsmål fra forskeren, som i interaksjonen i Mo-gruppa i eksempel (4), der deltakerne blir bedt om å vurdere “en kake” og seinere “hytten sin”:

(4) Mo i Rana (17–18 år)

- 1 Int hvis vi hadde gjort sånn her da “en”
- 2 Vibeke “en kake” sei ikke “en kake”
- 3 Marte nei % latter
- (...)
- 4 Int men syns dere den her “hytten sin” er det like rart å si det
som å
- 5 si “en kake”?
- 6 Marte ja
- 7 Vibeke ja
- 8 Vibeke “en kake”
- 9 Melissa e trur det er rarere å si asså “hytten sin”
- 10 Vibeke “hytten sin”
- 11 Marte ja e syns det e like rart

Vurderingene i utdraget kan karakteriseres som en type akseptabilitetsvurderinger av de konkrete uttrykkene, som klart avvises i Mo-gruppa og slik utgjør negative data fra disse deltakerne. Vurderingene skjer både med verbal-språklige uttrykk gjennom avvisning av former (“sei ikke ‘en kake’” i linje 2), gjennom sitering (jf. Vibeke’s smak på “en kake” i linje 8), eksplisitt vurdering (“e syns det e like rart” i linje 11) og implisitt vurdering (Martes latter i linje 3). Slik sett krever dataene andre analytiske grep enn det et kvantitativt datasett med kun akseptabilitetsvurderinger i form av tvunget valg eller plassering på en skala vil gjøre. Generelt vil denne datatypen invitere til mer fortolkende tilnærminger, men nøyaktig hvilke aspekter av interaksjonsdataene som skal inkluderes i analysen, vil avhenge av formålet med studien. Vi vil uansett hevde at et slikt rikt datasett har et vesentlig fortrinn i at det kan gi innblikk i flere nivåer av metaspråklig refleksjon og i ulike grader av normsensitivitet som en tradisjonell akseptabilitetstest ikke vil kunne tilby.

Datatypene som er trukket fram i dette delkapittelet, har til felles at de gir innsikt i de grammatiske representasjonene eller mentale grammatikkene deltakerne spiller på, og som ligger til grunn for deres produksjon og vurderinger. Vi har sett at deltakerne blant annet relaterer formvariasjonen til underliggende normsystemer knyttet til den lokale dialekten (eksempel 1), grammatisk genus (eksempel 2) og biologisk kjønn (eksempel 3). Vi får inn-

trykk av hvordan de relaterer seg til normer på et kollektivt nivå, både lokalt og mer overlokalt. Dataene er av en type som krever fortolkning fordi de baserer seg på et metaspråk som tidvis er subjektivt og/eller idiosynkratisk sett fra et strengt lingvistisk synspunkt. Samtidig finner vi også eksempler på bruk av grammatisk terminologi og metaresonnement i materialet, som vi illustrerer i neste delkapittel.

Grammatisk terminologi og metaresonnement

Både i diskusjonen seg imellom og i forklaringer deltakerne gir til forskeren, tar deltakerne i bruk grammatisk terminologi og grammatiske resonnement. Ofte er terminologien til deltakerne presis, som i (5), mens den andre ganger er inne på noe uten å treffe heilt, som i (6) og (7). I (5) spør forskeren om forma “hytten”:

(5) Mo i Rana (17–18 år)

- 1 Int ska vi sjå hvis vi hadde lagt det den veien da “i hytten”?
- 2 Vibeke nei
- 3 Marte vi sei “hytta”
- 4 Vibeke ja vi sei “a” i steden for “en” på slutten
(...)
- 5 Melissa men “hytten” i flertal kan vær

I linje 5 forklarer Melissa at “hytten” fungerer som flertallsform av “hytte”, som vitner om både presis og innsiktsfull metaspråklig forståelse. Også Trondheim-gruppa tar forsøksvis i bruk grammatiske termer når de diskuterer hvordan de skal starte første setning, og hvilke kort de skal velge som subjekt og objekt:

(6) Trondheim (25–35 år)

- 1 Reidun ska vi bestemm oss for første og andre objektiv eller ka det
pokker det e
- 2 æ huske ikke ka de het objektiv subjektiv subjekt subjekt
- 3 Ingrid har ikke peiling # æ tar alt på gefyl

Selv om terminologien ikke er presis, er det tydelig at Reidun søker etter ord som lar henne beskrive og skille mellom to ulike syntaktiske funksjoner. Dette er på ei side en illustrasjon av den opplevde nytten av et språklig termapparat, samtidig som svaret til Ingrid tydelig peker mot at dette ikke er nødvendig for

å gjennomføre en slik oppgave, siden man også kan stole på den språklige intuisjonen, “gefühl”.

I Stavanger-gruppa kommer den grammatiske terminologien fram når de skal forklare valg av ubestemt artikkel. I eksempel (7) viser Evelyn både til hunkjønn som kategori og til de normerte reglene for hunkjønnsformer, om enn med feil ordklasse, når hun responderer på Magnes refleksjon om at han kanskje ville sagt “ei hytta” (jf. eksempel (2) ovenfor).

(7) Stavanger (17–18 år)

Evelyn grammatisk riktig når du tenke te- når du tenke tebacke så
e det “ei” men e det kje non ting at du kan bruka “ein” te
sånne hukjønnverb òg nå?

Som disse utdragene viser, har flere av deltakerne relativt presise grammatiske termer å ty til når de skal sette ord på språk og språklige mønster. Dette er terminologi som ikke har så mange andre tenkelige bruksfelt, og som ligger nærmest det vi kan kalle en faglig nomenklatur. Vi finner imidlertid også en del eksempler på at deltakerne bruker grammatiske metaresonnement uten å knytte seg til så mye av denne spesifikke terminologien. Et eksempel som går igjen, er at deltakere viser til bøyingsparadigmer og bestemt form av substantivene som forklaring på hvorfor “en” eller “ei” skal benyttes. I (8) viser Rosa til bøyingsparadigmet til “bestemor” for å begrunne at hun bruker “ei”, og i (9) oppdager Katja at det lærte bøyingsparadigmet for “bok” og “kake” ikke nødvendigvis passer med det systemet hun selv produserer, som har “en kake” og “kaka”.

(8) Bodø (17–18 år)

Rosa jammen hvis vi ska bøy “bestemor” si vi jo “ei bestemor”
“bestemora” vi si ikke “bestemoren” og da e det mer naturlig
å si “ei bestemor” og ikke “en bestemor”

(9) Lyngdal (17–18 år)

Katja men æ si okei se her her motsir æ mæ sjøl fordi hvis du bruke
“ei” så ska du jo ha så ska det ha ending “a” “ei bok bokA”
og “en kake kakEN” men æ si jo “kaka”

Katjas formulering “så ska du jo ha ...” vitner om normsensitivitet i at hun viser til et lært system, som hun innser ikke sammenfaller med hennes eget

paradigme. I et slikt tillært system legger deltakerne ofte det semantiske, og også biologiske (jf. eksempel (3) om jente-Rødhet), kjønnet til substantivet til grunn. Det kanskje tydeligste eksempelet på språkbrukernes kopling av kjønn og genus dukker opp i en samtale der det påstås at mangelen på grammatiske hunkjønnstrekk fører til en “mannebestemor”.

Selv om det ikke var et hovedsiktemål i designet av byggeleken å få fram deltakernes bruk av grammatisk terminologi og argumentasjon i seg selv, er det interessant at dette er noe deltakerne uoppfordret tar i bruk. Vi har å gjøre med minst to nivåer av metaspråklig refleksjon i leken; ett som innebærer bruk av fagterminologi, og ett der grammatiske resonnementer føres uten bruk av tradisjonelle fagtermer. I tillegg omtales trekk og mønstre i allmenne termer. Sonderinga mellom disse nivåene av metaspråklig refleksjon gjør at byggeleken har et didaktisk potensial.

3.3 Indeksikalitet og holdninger

Byggeleken genererer også data som gir innblikk i ulike typer sosial saliens som formvariasjon kan ha. Former som bryter med det som oppleves som en lokal norm, blir plassert utenfor et geografisk og sosialt fellesskap. I eksempel (10) blir Martes kontante replikk i linje 3 om at varianten “hytten sin” ikke hører hjemme i Mo, møtt med spontan, anerkjennende latter fra de andre:

(10) Mo i Rana (17–18 år)

1	Int	men hvis noen hadde kommet og sagt det da “hytten sin” hva hadde dere
2		tenkt sånn da?
3	Marte	da hadde eg tenkt at de ikke va fra Mo
4	Int	%latter hvis du plutselig hadde kommet på skolen en dag og sagt
5	Vibeke	%latter
6	Melissa	e tru e hadd tenkt at dem
7	Vibeke	“e ha vært i hytten” # “ho har vært i hytten sin”
8	Int	ja hva hadde dere tenkt da?
9	Vibeke	da tru e hadd fådd nån rare blikk

Tanken om å komme på skolen en dag og bruke denne varianten evalueres som noe ganske absurd, kan vi tolke ut fra jentenes latter. Vibeke følger også opp med videre implisitt evaluering, gjennom å framføre stiliserte varianter av setninger med “hytten sin” i linje 7, før hun på oppfordring fra forskeren kommer

med en eksplisitt evaluering: Varianten ville kort og godt ført til “rare blikk” (linje 9). Eksempelen viser at noen varianter gjenkjennes og knyttes indeksikalsk til ei sosiogeografisk plassering (“ikke-Mo”). I tillegg dokumenteres en bevissthet om at man ved å benytte et visst formrepertoar risikerer sanksjoner (“rare blikk”). Her ser vi hvordan den sosiale betydningen som enkelte variasjonsfenomener bærer med seg, henger sammen med tilhørighet og identitetskonstruksjoner, slik vi hevdet i innledningen. Latteren, stiliseringa og evalueringa kopler noe kognitivt, affektivt og konativt sammen og kan dermed sies å uttrykke mer eller mindre eksplisitte språkholdninger.

Den indeksikalske koplinga mellom form og noe utenomspråklig gjelder ikke bare geografi, men også andre sosiale variabler og størrelser. I utdraget fra ungdommene i Lyngdal i (11) får vi flere eksempler. Forskeren har nettopp spurt om jentene føler at det er noen forskjell på hvem som sier “ei kake” og “ein kake”, eller om det “litt sånn tilfeldig hvem som bruker hva”. Katja slår umiddelbart fast at “ei kake” er et trekk som forbindes med gamle folk:

(11) Lyngdal (17–18 år)

1	Katja	åja # ee # gamle folk snak- sie mer sånn “ei # ka-” men de snakke
2		veldig breit liksom
3	Int	mm
4	Ella	mer som “boss” og sånn
5	Katja	+dypere stemme (“ei kake”)
6	Ella	“boss”

Måten eldre språkbrukere snakker på, karakteriseres som “veldig breit liksom” og med en spesiell uttale (som “boss” for ‘buss’). De yngre snakker derimot “fint”. Litt seinere i samtalen forteller Ella lattermildt at mora hennes ikke kunne forstå hvorfor akkurat hun skulle delta i GenVAC, fordi “du snakke jo så fint så du trengje jo kkje”. Her ser vi at informantene hyppig anvender termparet *fint–breit*, som har ei lang historie som folkelingvistiske begreper for grader av talespråklig normalisering eller standardnormnærhet (jf. Hårstad et al., 2021, s. 65–66). Når intervjueren ber jentene utdype litt mer omkring merkelappene de bruker til å karakterisere måten yngre snakker på, nevner de interessant nok eksplisitt påvirkning fra østlandsk gjennom film og barne-TV og lander på at de snakker “mer sånn oslodialekt”, som Bente redegjør for videre:

(...)

- 7 Bente ja ikke breitt sånn mer sånn oslodialekt enkli æ føle det vi
tenke
8 på som fint
9 Ella ja
10 Katja æ snakke fint
11 Int ja
12 Katja fordi æ sie sånn “hva” og “ikke” mens di andre sie sånn
+roper(“kå
13 då”)
14 Ella ja pent liksom

En ting det er verdt å merke seg i dette eksempelet fra Lyngdal-gruppa, er hvordan et breiere spekter av språklige virkemidler trekkes inn i korte stiliseringssekvenser. Katja bruker for eksempel et dypere stemmeleie for å illustrere en eldre språkbruker i linje 5, som følges opp av Ella som gjentar det hun tolker som en typisk, gammelmodig uttale (“boss” med [u]). Også i framstillinga av “det breie” versus “det pene” er det ikke slik at Katja bare *nevner* det hun mener er kontrasterende ordformer, men hun spiller det ut gjennom å rope det “de andre” sier (linje 12, 13). I innledninga var vi inne på hvordan indeksikalske koplinger oppstår på bakgrunn av erfaringer man har om hvilke språkbrukere som uttrykker seg på en bestemt måte, og hvordan trekk kan koples videre til spesifikke verdier og egenskaper ved språkbrukeren. Slike erfaringer og indeksikaliseringprosesser gjør det mulig å skape en nærmest kroppsliggjort forståelse av ulike *personae*, dvs. roller og identitetskategorier man kan tre inn i og ut av i sosial samhandling (f.eks. Coupland, 2000). At dette er muligheter språkbrukere har og benytter seg av, kommer tydelig fram i neste utdrag fra Trondheim-gruppa, som er i gang med å diskutere hvorvidt de skal lande på “en liten hytte” eller “ei lita hytte”. Ingrid, som er eldst i gruppa, foretrekker sistnevnte, mens Agnete og Reidun trekkes mot maskulinum-varianten:

(12) Trondheim (25–35 år)

- 1 Agnete “en liten hytte” jo æ trur det e mest naturlig men hvis æ på
en
2 måte skulle ha sagt +stilisert (“ei lita hytte”) så hadd æ
3 liksom eller skjønne du ikke bare forklart det til noen men
liksom

- 4 Reidun sånn at vi e egentlig mest trøndersk når vi ikke e når vi e
litt i
- 5 karakter %latter
- 6 Agnete ja nå vi e litt i en karakter da blir æ enda mer trønder enn
- 7 Reidun %latter
(...)
- 8 Agnete lande på “en liten” da
- 9 Ingrid å herregud offff # det herre va
- 10 Int det ble “en liten”?
- 11 Reidun unnskyld Ingrid
- 12 Agnete vi ikke uenig med dæ vi bare
- 13 Ingrid ødelegg språket vårres
- 14 Reidun vi e jo egentlig uenig med oss sjøl det e jo det som e så trist

Agnete knytter den tradisjonelle feminiumvarianten til en stilisert, hyggelig og jovial *persona*, som straks vekker gjenkjenning og latter hos Reidun, som slår fast at de egentlig er mest trønderske når de “er litt i karakter”. Sagt på en annen måte finnes det visse språklige trekk som gjør det mulig å tre inn i en spesifikk “trønder-identitet”. Betraktet fra et sosiokonstruksjonistisk ståsted gir dette god mening: Det er ikke slik at språket speiler sosiale variabler eller kategorier; du snakker ikke trøndersk fordi du *er* trønder – det er de konkrete språkvalgene du tar, som *gjør* deg til trønder. Eksempelen viser fram det potensialet som dataene fra byggeleken har når det gjelder å få en dypere forståelse av normsensitivitetens ulike aspekter. På mangfoldige vis gjør deltakerne evalueringer av valget de ender på, slik for eksempel Ingrid med sin sterkt affektive negative vurdering i linje 9 (“å herregud offff”) bygger opp til en litt tragikomisk erkjennelse av at samtalepartnerne ikke nødvendigvis er uenige med hverandre, men med seg selv. En slik erkjennelse, sammen med den humoristiske, men tydelige forestillinga om at de yngste i gruppa “ødelegger språket vårres” (linje 13), vitner om en høy grad av bevissthet om at den tradisjonelle talemålet tilskrives høy verdi i språksamfunnet. Dialekten er noe du “bør” ha kontroll på.

Også Stavanger-gjengen utviser på et punkt i samtalen en stor grad av normsensitivitet overfor det lokale talemålet, når de blir enige om at de foretrekker *-å*-ending på hunkjønnsordet “bestemor” (jf. Tabell 1). Dette er spesielt interessant i lys av resultater fra van Baal et al. (2024), som finner at ungdommer (17–18 år) i Stavanger bruker *-å* som bestemt hunkjønnsform i bare 36,3 % av tilfellene, ellers velger de *-en* på tradisjonelle hunkjønnsord i

elisiteringseksperimentet. Summen av talernes elisiterte produksjon avdekker med andre ord ikke vurderinger av eller holdninger til varianter som tilskrives verdi innenfor det sosiale fellesskapet, og som potensielt kan bremse eller drive endringsprosesser.

3.4 Forholdet mellom skrift og tale

Etter at de to rundene med setningsbygging og oppfølgingsspørsmål om talemål var fullført, avsluttet forskeren hver samtale med å spørre gruppa hvordan de ville *skrevet* den siste setninga. Dette åpnet for refleksjon om både skriftspråkskonvensjoner og forholdet mellom skrift og tale. Alle deltakerne vi trekker fram i denne artikkelen, oppgir å bruke bokmål som skriftform i det daglige, og det er også bokmålsnormen de relaterer utsagnene sine til når de på ulike måter kommenterer de valgene de ville gjort i den skriftlige dimensjonen. Selv om variantene de landet på i talemålsdelen av oppgaven, ofte var innenfor bokmålsnormene (jf. Tabell 1), gjorde de fleste deltakerne andre valg for normert skrift enn for tale. Rosa fra Bodø-gruppa er eksempel på en deltaker som gjennom talemålsdelen av oppgaven hadde et gjennomført tregenussystem og alltid valgte former som “ei” og “lita” med tradisjonelle hunkjønnsord, uten å åpne for noen valgfrihet. På spørsmål om hvordan hun ville skrevet den siste setninga, svarer hun likevel med et heilt annet genussystem.

(13) Bodø (17–18 år)

- 1 Rosa da hadde det bidd “heksen fanget Hans og Grete i en liten
- 2 hytte i en skog”
- (...)
- 3 Int men hvorfor er det man skriver det sånn da?
- 4 Rosa fordi vi
- 5 Janne på bo- vi kan jo skriv det på
- 6 Rosa men det kommer jo på korsn sammenheng man skriv det i
- hvis
- 7 det e sånn sånn skoleteksta så e det jo bokmål som gjeld
- 8 Janne men bokmål så kan man jo vel skriv man har vel lov til å
- skriv “en
- 9 hytte” og “ei hytte” har man ikke?
- 10 Rosa o men det har man sikkert
- 11 Janne det må jo vær lov æ trur begge blir riktig # det e sikkert
- derfor æ blir for-
- 12 Int ja begge er lov på bokmål

- 13 ja det e sikker derfor æ e forvirra a det
 (...)

14 Int så på bokmål velger dere på en måte “en” # “en hytte” og
 “heksen” selv

15 om det er jo lov å skrive “heksa” og?

16 Rosa mm

Rosas forklaring om at det er “bokmål som gjeld” (linje 7) kan tolkes som at hun generelt knytter skrivning og skoletekster til et konservativt bokmål uten hunkjønnsformer. På et seinere spørsmål om hvordan hun ville skrevet setninga i ei tekstmelding, svarer hun derimot at hun ville skrevet den akkurat slik de kom fram til i talemålsdelen av oppgaven med både “heksa” og “ei hytta”.

Materialet fra denne delen av byggeleken antyder at både Rosa og Janne rår over et normmangfold som de forvalter ulikt avhengig av kontekst, modus og formodentlig også medium. Og selv om denne framgangsmåten ikke genererer data som viser hvordan en slik pluralisme kommer til uttrykk i konkret tekstproduksjon, slik f.eks. Wiese (2020) legger opp til i sitt metodedesign, får vi belagt at genussystemet inngår i variabiliteten, og at språkbrukerne sitter med en grad av bevissthet om de ulike variantenes anvendelighet – også i skrift.

Videre får vi fram ytringer om (forestillinger om) forbindelsene mellom skriftnorm og talenorm, slik Janne viser til skriftspråkenes variasjonsbredde som forklaring på egen vakling i talemålet (linje 11 og 13). Også i andre gruppesamtaler er det ytringer som antyder at språkbrukerne ser skriftspråket som rettesnor for talen, et synspunkt som er velkjent fra flere studier av relasjonen *skrift–tale* (jf. Hårstad, 2023, med referanser). I utdrag (7) tidligere viste Evelyn til at “ein” nå kunne kombineres med hunkjønnsord. Utdrag (14) viser fortsettelsen av denne utvekslinga, der Magne ser ut til å trekke opp et skille mellom dialekt og skrift (linje 1), mens Evelyn ser nivåene som nærmere sammenkoplet:

(14) Stavanger (17–18 år)

- 1 Magne tippe du # dialekt e jo kje skriftlig då
 2 Evelyn neinei men asså når eg tenke at sånn grammatisk liksom så
 hvis det bare
 3 hadde vært “ei” te hukjønnsverb så hadde eg jo sagt “ei”
 men siden me
 4 kan skrive og sei “ein” te hukjønnsverb # så seie eg det

- 5 Int men men ja tenker du at måten du skriver det på påvirker
hvordan du
6 snakker da?
7 Evelyn ja
8 Int så hvis det ikke hadde vært lov å skrive “ein” så hadde du
9 Evelyn da hadde eg nok sagt “ei”

Her og i utdrag (7) kommer det fram ei oppfatning av “ei” som ei opphavlig eller egentlig form, men at det har skjedd ei nyere endring (“du kan bruka ‘ein’ te sånne hukjønnerb og nå”) som Evelyn plasserer i skriftspråknormeringa, og som hun oppgir som forklaring på at hun har endret egen tale. Som vi allerede har påpekt, følger det potensielt noen problemer med det å legge skriftbaserte stimuli til grunn for refleksjoner om talespråk, men på samme tid ser vi at dette grepet kan få fram synspunkter om nettopp relasjonen mellom skriftligheten og muntligheten som ellers ville blitt holdt tilbake. Fokuset i gruppesamtalene ligger gjennomgående på taledimensjonen, men det er likevel kort vei til skriftspråkets normer, og flere ganger blir nettopp tema som hva som er “lov” i bokmål, trukket inn i diskusjonene. Når den deltakende forskeren bringer inn skrivning og skriftnormer i siste del av samtalen, faller det respondentene lett å tematisere det de oppfatter som likheter og forskjeller mellom tale og skrift. Selv om flere av ytringene viser at de ikke har full kontroll på bokmålsnormens faktiske inventar, gir samtalene interessante data om forestillinger om normer, og det blir klart at deltakerne gjennomgående tillater langt færre hunkjønnsformer i skrift enn i tale. Den markerte forma “lita” blir for eksempel eksplisitt ekskludert fra det Trondheim-gruppa oppfatter som normalt bokmål:

(15) Trondheim (25–35 år)

- 1 Reidun du skriv jo kke “lita” på bokmål gjør du det?
2 Agnete nei du gjør jo kke det

Sammenfatning og noen metodiske utfordringer

I det foregående kapittelet har vi vist fram de ulike datatypene som kommer ut av byggelekdesignet. Disse har vi illustrert gjennom ei rekke utdrag fra materialet, for å antyde hvilke innsikter disse dataene kan gi oss når de blir underlagt tjenlige analyseverktøy. Gjennom bruk av relativt enkle midler framskaffer byggeleken data som kan si mye om normsensitivitet på individuelt, lo-

kalt og overlokalt nivå, og som også gir verdifulle innblikk i hvordan språkbrukere navigerer i møte med normvariasjon. Designet får på ei side fram hvilke former som oppfattes som “nøytrale” i ulike grupper, og hvilke som vekker diskusjon. Bruken av “en” vs. “ei” foran hunkjønnsord er utvilsomt noe som har vist seg å vekke diskusjon flere steder, selv om diskusjonens art varierer fra gruppe til gruppe. I hvilken grad variasjonen tilskrives mening, varierer også mellom gruppene, men vi har sett eksempler på at formvariasjon kan indekserer ulike former for sosiogeografisk tilhørighet. Byggeleken har også vist seg å invitere deltakerne til å ta i bruk et metaspråklig termapparat og reflektere over forholdet mellom ulike normer i både skrift og tale. Ved siden av å være teoretisk og empirisk interessante har disse momentene et didaktisk potensial ved at aktiviteten er eksempel på en *utforskende* tilnærming til språk, som står sentralt i læreplanverket og kan koples til kjerneelementene *Språklig mangfold* og *Språket som system og mulighet* (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Forholdet mellom rapportert og faktisk språkbruk er et metodisk spørsmål som aktualiseres i studier som søker innsikt i metaspråklig refleksjon. Framgangsmåten vår er en elisiteringsteknikk, som i sin natur innebærer at det blir gjort en intervensjon hvor språkbrukerne blir plassert i en rigget kontekst og må ta stilling til strukturerte og manipulerede stimuli (Morine & Basile, 2022). Disse sidene ved byggelekaktiviteten gjør at datamaterialet vårt er en type rapportering, og språkproduksjonen kan slik kritiseres for å være mindre spontan og “ekte”. Samtidig elisiterer denne teknikken både språklig produksjon og refleksjon over den samme språklige produksjonen, og er dermed langt mer raffinert enn kun rein rapportering.

Til tross for at vi mener å ha lyktes i å frambringe data som kan ha relevans for sosiolingvistiske forklaringsmodeller og dypere innsikt i endringsprosesser, skal vi ikke stikke under stol at det hører utfordringer med å elisitere taledata gjennom skriftbaserte stimuli. Det er ei kjensgjerning at sensitiviteten overfor enkelte skriftlige normer står relativt sterkt og blir styrket i skole og opplæring, ikke minst gjennom den parallelle opplæringa i bokmål og nynorsk. Det er dessuten velkjent at språkbrukere (her forstått som ikke-lingvister) tidvis opererer med et nokså uklart skille mellom den skriftlige og den muntlige dimensjonen. Terminologi fra hvert av domenene kan bli brukt om hverandre, slik at lyder (fonisk uttrykk) blir omtalt som bokstaver (grafisk uttrykk), og skriftspråknormer som noe talt (jf. f.eks. diskusjonen av “å snakke bokmål/nynorsk” hos Neteland, 2014). Vi erkjenner derfor at det utvilsomt følger utfordringer med det å oppmuntre språkbrukere til å konsultere og reflektere over eget talemål ved hjelp av skriftbaserte “prompts” eller stimuli. Deltakerne i denne

studien klarte imidlertid etter alt å dømme å holde rede på de to dimensjonene i de fleste tilfellene. En annen utfordring er knyttet til at deltakerne ble bedt om å gjøre setninga mest mulig lik sånn som de snakker, samtidig som de blir bedt om å bruke flest mulig kort. Dette kan oppfattes som to hensyn som drar i ulike retning. Magne i Stavanger-gruppa spør for eksempel: “e det best å ha langt eller veldig stavangerdialektaktig?”. Deltakerne er også enige om at setninga de kommer fram til, ikke er heilt stavangersk. Selv om forskerne kan være mest interessert i “det stavangeraktige”, kan veien fram mot enighet om ei lang setning skape grunnlag for et engasjement som gir nye innsikter. Nettopp ved at instruksene drar i ulike retninger, oppstår det et behov hos deltakerne for forhandling og veiing av ulike hensyn opp mot hverandre, som igjen kan avsløre hva de vektlegger og hvorfor. At aktiviteten kan skape engasjement, er Trondheim-gruppa et levende eksempel på. De viser også hvordan normsensitivitet kan anvendes til, på en humoristisk og underfundig måte, å navigere utenom det som er utfordrende, nemlig å “deale”, dvs. å bli enige:

(16) Trondheim (25–35 år)

- 1 Ingrid en heks? en heks? men det e jo men hu e jo det e jo hunkjønn
- 2 Agnete for det her e viktig informasjon så må vær tydelig så da må vi jo si en
- 3 Reidun jammen eee # vi e ødelagt av oslofolket ødelagt av oslofolket
- 4 Ingrid ja veldig
- 5 Agnete vi kan si “hans og grete fanga hekse” så slepp vi å deale
- 6 Reidun %latter

Måten kortene er organisert på, med forutvalg og muligheter, bør med andre ord være gjennomtenkt og testet grundig før selve datainnsamlinga.

Avslutning

Målet vi satte oss for utvikling av byggeleken, var å skaffe til veie en enkel framgangsmåte for å samle inn metaspråklig refleksjonsdata knyttet til genuskategorien. Byggeleken har vist seg så godt egnet til formålet at en gjennomgang av stegene som gikk inn i designet, sammen med eksempler på resultater og diskusjon av aktivitetens svakheter, forhåpentligvis også vil kunne komme andre til nytte i undersøkelser av andre kategorier. I denne artikkelen

har vi vektlagt presentasjon av selve framgangsmåten og hvordan den plasserer seg i landskapet av tilgrensende datainnsamlingsteknikker. Eksempelene vi har trukket fram, har først og fremst hatt som mål å gi innblikk i de datatypene som kan komme ut av et slikt design. I videre arbeid i GenVAC-prosjektet og andre genusstudier vil det bli interessant å gå dypere inn i sporene av indeksikalitet som vi har gitt noen smakebiter på her. Den innskrenkningen av hunkjønns-kategorien som later til å foregå i mange varianter av norsk, blir i GenVAC-prosjektet undersøkt ved hjelp av ei rekke datainnsamlingsteknikker. Et viktig steg i utforskningen vil være å se på hvilke prosesser som kan tenkes å samvirke, og i den sammenheng kan det vise seg nyttig å jamføre de valgene og refleksjonene både gruppene og individene gjør i byggeleken, med det de gjør i andre oppgavetyper i prosjektet.

I framtidige studier vil det være mulig å videreutvikle byggeleken spesifikt til undersøkelse av grammatisk metaspråk, for eksempel i kombinasjon med eksplisitt grammatikkundervisning. En mulighet kan være å la skoleelever gjennomføre oppgaven to ganger, først uten eksplisitt grammatisk opplæring og deretter med opplæring, for å se om den nyintroduserte terminologien tas i bruk og anses som nyttig for å snakke om språk. Framgangsmåten vil trolig også kunne overføres til studier av flerspråklighets- og flerdialektale forhold.

Litteratur

- Androustopoulos, J. & Stæhr, A. (2018). Moving methods online. Researching digital language practices. I A. Creese & A. Blackledge (Red.), *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity* (s. 118–132). Routledge.
- van Baal, Y., Eik, R., Solbakken, H. & Lohndal, T. (2024). The decline of feminine gender: A cross-dialectal study of seven Norwegian dialects. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 27(9). <https://doi.org/10.1007/s10828-024-09155-9>
- van Baal, Y., Solbakken, H., Eik, R. & Lohndal, T. (2023). Endringer i grammatisk kjønn på tvers av dialekter: Et eksperimentelt paradigme. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 41(1), 17–58. <https://hdl.handle.net/11250/3084571>
- Berko, J. (1958). The child's learning of English morphology. *WORD*, 14(2-3), 150-177. <https://doi.org/10.1080/00437956.1958.11659661>
- Birkeland, N. R., Flaten, T. & Sørhaug, J.O. (2023). Fra “dørgende kjedelig” til “det forlokkende land”: Seks læreres oppfatninger av grammatikk i norskfaget i videregående opplæring, *ELLA*, 1(1), artikkel 6, 1–23. <https://doi.org/10.58215/ella.3>

- Busterud, G., Lohndal, T., Rodina, Y. & Westergaard, M. (2019). The loss of feminine gender in Norwegian: a dialect comparison. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 22(2), 141–167. <https://doi.org/10.1007/s10828-019-09108-7>
- Coupland, N. (2000). Language, situation and the relational self: Theorizing dialect-style in sociolinguistics. I P. Eckert & J. R. Rickford (Red.), *Style and sociolinguistic variation* (s. 185–210). Cambridge University Press.
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (2007). The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, 25(5), 582–602.
- Eckert, P. (2008). Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics*, 12(4), 453–476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00374.x>
- Eckert, P. (2019). The limits of meaning: Social indexicality, variation, and the cline of interiority. *Language*, 95(4), 751–776. <https://doi.org/10.1353/lan.2019.0072>
- Evans, B. E., Benson, E. J. & Stanford, J. N. (Red.). (2018). *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Cambridge University Press.
- Fløgstad, G. & Eiesland, E. A. (2019). Gender shift in a Norwegian diminutive construction. *Nordic Journal of Linguistics*, 42(1), 57–85. <https://doi.org/10.1017/S0332586519000040>
- Garret, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511844713>
- Gillioz, C. & Zufferey, S. (2020). *Introduction to Experimental Linguistics*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119801719>
- Golden, A. & Opsahl, T. (2023). “Sånn typisk scene fra en polsk komedie egentlig.” Bruk av humorbasert videostimuli i forskning på talereav norsk som andrespråk. *NOA norsk som andrespråk*, 39(2), 5–36. <https://ojs.novus.no/index.php/NOA/article/view/2262>
- Jaworski, A. & Coupland, N. (2004). Introduction to part I. I A. Jaworski, N. Coupland & D. Galasiński (Red.), *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives* (s. 11–14). Mouton de Gruyter.
- Hagen, K., Håberg, L., Olsen, E. & Søfteland, Å. (2018). *Transkripsjonsrettledning for LIA*. Tekstlaboratoriet, Universitetet i Oslo.
- Hårstad, S. (2021). Digital skrivning under den sosiolingvistiske lupen: Har det skjedd en språklig revolusjon? I L. Jølle, A. S. Larsen, H. Otnes & L. I. Aa (Red.), *Morsmålsfaget som fag og forskningsfelt i Norden* (s. 21–45). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215050997-2021-03>
- Hårstad, S. (2023). Språkkulturar i endring: oppmoding om ein norsk skriftsosiolingvistik. I A. Neple, S. J. Helset & E. Brunstad (Red.), *Nynorsk sam-*

- tidslitteratur og skriftkultur. Festskrift til Geir Hjorthol* (s. 189–216). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.203.ch9>
- Hårstad, S., Lohndal, T. & Mæhlum B. (2017). *Innganger til språkvitenskap: Teori, metode og faghistorie*. Cappelen Damm akademisk.
- Hårstad, S., Mæhlum, B. & van Ommeren, R. (2021). *Blikk for språk. Sosiokulturelle perspektiver på norsk språkvirkelighet*. Cappelen Damm akademisk.
- Ims, I. I. (2019). A-endelser og lokal indeks blant ungdommer i flerspråklige miljøer i Oslo. *Maal og Minne*, 111(2), 19–67. <https://ojs.novus.no/index.php/MOM/article/view/1740>
- Johnstone, B., Andrus, J. & Danielson, A. E. (2006). Mobility, Indexicality, and the Enregisterment of ‘Pittsburghese’. *Journal of English Linguistics* 34(2), 77–104.
- Kristiansen, T. (1997). Language in a Danish cinema. I N. Coupland & A. Jaworski (Red.), *Sociolinguistics: a reader and coursebook* (s. 291–305). Macmillan.
- Krueger, R. A. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Sage.
- Kunnskapsdepartementet. (2019). Læreplan i norsk (NOR01-06). Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>
- Labov, W., Karen, M. & Miller, C. (1991). Near-mergers and the suspension of phonemic contrast. *Language Variation and Change*, 3, 33–74. <https://doi.org/10.1017/S0954394500000442>
- Leow, R. P. (1997). Attention, Awareness, and Foreign Language Behavior. *Language Learning*, 47(3), 467–505. <https://doi.org/10.1111/0023-8333.00017>
- Lundquist, B., Rodina, Y., Sekerina, I. & Westergaard, M. (2016). Gender change in Norwegian Dialects: Comprehension is affected before Production. *Linguistics Vanguard*, 2(1), 20160026. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2016-0026>
- Morgan, D. L. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22, 129–152.
- Morin, C. & Basile, C. A. (2022). Elicitation and experimentation: implications for English sociolinguistics. *Anglophonia. French Journal of English Linguistics*, 34. <https://doi.org/10.4000/anglophonia.5184>

- Neteland, R. (2014). Å snakke bokmål og å snakke nynorsk. I E. Brunstad, A.-K. Helland Gujord & E. Bugge (Red.), *Rom for språk. Nye innsikter i språkleg mangfald* (s. 267–297). Novus forlag.
- Ommeren, R. van & Kveen, P. (2019). Det folkelingvistiske konseptet “tonefall”: Ei sosiolingvistisk utforskning av prosodiens indeksikalitet. *Maal og Minne*, 111(1), 31–59
- Opsahl, T. (2017). “Ei lita tur” – feminin renessanse? I K. E. Karlsen, D. Rødningen & H. Tangen (Red.), *I teneste for nynorsken. Heidersskrift til Olaf Almenningen 70 år* (s. 131–144). Novus Forlag.
- Opsahl, T. (2021). Dead, but Won’t Lie Down? Grammatical Gender among Norwegians. *Journal of Germanic Linguistics*, 33(1), 122–146. <https://doi.org/10.1017/S1470542720000070>
- Preston, D. R. (2011). The power of language regard – discrimination, classification, comprehension, and production. *Dialectologia*, 2(2), 9–33. <https://raco.cat/index.php/Dialectologia/article/view/245343>.
- Rodina, Y. & Westergaard, M. (2015). Grammatical Gender in Norwegian: Language Acquisition and Language Change. *Journal of Germanic Linguistics*, 27(2), 145–187. <https://doi.org/10.1017/S1470542714000245>
- Rodina, Y. & Westergaard, M. (2021). Grammatical gender and declension class in language change: A study of the loss of feminine gender in Norwegian. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 33(3), 235–263. <https://doi.org/10.1017/S1470542719000217>
- Rosseel, L., Speelman, D. & Geeraerts, D. (2019). Measuring language attitudes in context: Exploring the potential of the Personalized Implicit Association Test. *Language in Society*, 48(3), 429–461. <https://doi.org/10.1017/S0047404519000198>
- Sandengen, A. (2023). «Ikke at det er feil sånn egentlig, bare at det er, sånn, det er litt annerledes»: En undersøkelse av unge skriberes forestillinger og oppfatninger om bokmålsnormen. Masteroppgave i nordisk for lektorstudenter. NTNU. <https://hdl.handle.net/11250/3081689>
- Schmidt, R. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics*, 11, 129–158. <https://doi.org/10.1093/applin/11.2.129>
- Schmidt, R. (1994). Deconstructing consciousness in search of useful definitions for applied linguistics. *AILA Review*, 11, 11–26.
- Silverstein, M. (1985). Language and the culture of gender. I E. Mertz. & R. J. Parmenter (red.), *Semiotic Mediation. Sociocultural and Psychological Perspectives* (s. 219–259). Academic Press.

- Silverstein, M. (2003). Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language & Communication*, 23(3–4), 93–229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2)
- Soukup, B. (2013). The measurement of ‘language attitudes’ – a reappraisal from a constructionist perspective. I T. Kristiansen & S. Grondelaers (Red.), *Language (de)standardisation in late modern Europe: Experimental studies* (s. 251–266). Novus forlag.
- Stadthagen-González, H., López, L., Parafita Couto, M. C. & Párraga, C. A. (2018). Using two-alternative forced choice tasks and Thurstone’s law of comparative judgments for code-switching research. *Linguistic Approaches to Bilingualism*, 8(1), 67–97. <https://doi.org/10.1075/lab.16030.sta>
- Wiese, H. (2020). Language Situations: A method for capturing variation within speakers’ repertoires. I Y. Asahi (Red.), *Methods in Dialectology XVI* (s. 105–117). Peter Lang.
- Wittenburg, P., Brugman, H., Russel, A., Klassmann, A. & Sloetjes, H. (2006). ELAN: a professional framework for multimodality research. I N. Calzolari et al. (Red.), *Proceedings of LREC 2006, Fifth International Conference on Language Resources and Evaluation* (s. 1556–1559). European Language Resources Association (ELRA).
- Woll, N. (2018). Investigating dimensions of metalinguistic awareness: what think-aloud protocols revealed about the cognitive processes involved in positive transfer from L2 to L3, *Language Awareness*, 27(1–2), 167–185. <https://doi.org/10.1080/09658416.2018.1432057>
- Woll, N. (2019). How French speakers reflect on their language: a critical look at the concept of metalinguistic awareness. *Language awareness*, 28(1), 49–73. <https://doi.org/10.1080/09658416.2019.1567743>

Summary

The article presents a method for elicitation of data that provides insight into speakers’ reflections and conceptualisations related to grammatical variation. The methodological design, termed a «building game,» enables the simultaneous gathering of both production data and reflections on production. The article describes the practical application of the building game and discusses how the approach can be further developed and utilized by researchers and students investigating and teaching grammatical variation. The methodological design is related to a field commonly referred to as «language regard» (Evans et al., 2018), which the article terms *metalinguistic reflection*

or *norm sensitivity*. Both the development and the testing of the method took place within the NFR project *GenVAC* (Grammatical Gender in Norwegian Dialects: Variation, Acquisition, and Change, 2020–2025), which studies variation and change in gender in Norwegian dialects. Here, the explicit goal of the building game was to obtain data that provides insight into how speakers navigate when encountering norm variation. The article argues that this approach provides insight into the indexical meaning potential within the gender category, thus bringing sociolinguistic explanatory frameworks into focus.

Keywords: norm sensitivity, metalinguistic reflection, methodology, language change, grammatical gender

Appendiks 1: Oversikt over kortene i byggelekaktiviteten

Instrukskort

Setning 1

Side A	Side B
BJØRN	BJØRN
ER	EN
SOV	LØP

Setning 2

Side A	Side B
BESTEMOR	BESTEMOR
KAKE	KAKE
RØDHETTE	RØDHETTE
SENGA	HYTTEN
LÅ	VAR
PAKKET	HADDE MED SEG
I	PÅ
TIL	TIL
SOM	SOM
SI	SIN
N	R
A	EN
EI	EN
EI	EIN
EI	EIN

Side A	Side B
HANS OG GRETE	HANS OG GRETE
HEKS	HEKS
HYTTE	HYTTA
SKAU	SKOG
FANGET	FANGA
LITA	LITEN
I	I
I	PÅ
EI	EN
EI	EIN
EI	EIN
EN	EN
EN	A

Appendiks 2: Transkripsjonskonvensjoner i artikkelen

Transkripsjonene i artikkelen er normalortografisk basert, uten at alle pauselengder, overlapp osv. er markert i detalj.

Tydelige pauser er markert med #, og selvstendige sekvenser som ikke utgjør klare ord, som latter eller uklar tale, er markert med % (f.eks. %latter). Skildringer av måten noe sies på, markeres med + og parenteser (f.eks. +uklart(ja)), og opplesing eller metaspråklig omtale av former er markert med hermetegn (“heksa”). Disse markeringene bygger videre på konvensjoner fra LIA-korpuset (Hagen et al., 2018), mens transkripsjonen ellers er mindre detaljert.

Dialektale trekk som skiller seg fra vanlig “leseuttale”, er skriftfestet med forenklet talemålsnær transkripsjon (f.eks. æ, ka, vårres), som gir en smak på drag i samtalen uten å ha som mål å gi ei fulldekkende framstilling (f.eks. er “stumme konsontanter” inkludert). Spørrende intonasjon er markert med spørsmålsteget og emfase med store bokstaver.